

DOI: 10.58423/2786-6742/2025-11-429-441

УДК 351.713:656.61/62:614.4

Вікторія РУДЕНКО

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Вінницький навчально-науковий інститут економіки ЗУНУ,
м. Вінниця, Україна

ORCID ID: [0000-0002-4911-7600](https://orcid.org/0000-0002-4911-7600)

Scopus Author ID: [57219243864](https://scopus.org/authid/57219243864)

e-mail: vitarudenko@ukr.net

ВІЛЬНА ПРАКТИКА В МИТНІЙ СПРАВІ: ЕВОЛЮЦІЯ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Анотація. Вільна практика, що історично виникла як елемент санітарно-карантинних заходів, у сучасних умовах глобалізації трансформувалася в інструмент оптимізації митних процедур та забезпечення прикордонної безпеки, що зумовлює потребу її наукового осмислення в контексті міжнародних і національних правових норм. Метою дослідження є комплексний аналіз еволюції вільної практики та виявлення сучасних тенденцій її застосування з урахуванням її переваг і недоліків. Методологічну основу дослідження становить поєднання історико-правового аналізу для з'ясування еволюції інституту вільної практики, порівняльно-правового методу для співставлення міжнародного та національного законодавства щодо регламентації вільної практики, системного підходу для комплексного розгляду її санітарно-епідеміологічних, митно-логістичних та безпекових аспектів, а також методів документального аналізу та узагальнення для формулювання висновків і практичних рекомендацій. У результаті проведеного дослідження встановлено, що вільна практика еволюціонувала від середньовічних карантинних заходів до сучасного комплексного інструменту митного та санітарно-епідеміологічного регулювання, який у міжнародному праві фокусується на запобіганні поширенню захворювань, а у національному контексті України – на спрощенні митно-логістичних процедур і підвищенні ефективності портової інфраструктури. Визначено, що сучасні тенденції її застосування характеризуються цифровізацією процесів, інтеграцією з міжнародними стандартами, підвищенням ролі попереднього інформування та використанням систем управління ризиками. Практичне значення дослідження полягає у тому, що виявлені переваги та недоліки можуть слугувати основою для формування рекомендацій щодо вдосконалення механізму вільної практики як інструменту підвищення конкурентоспроможності морських і річкових портів, зниження адміністративного навантаження на митні органи та забезпечення належного рівня митної й прикордонної безпеки в умовах глобалізації.

Ключові слова: вільна практика, карантин, митна безпека, митне право, митне регулювання, судно.

JEL Classification: F13, H83, R41, L98

Absztrakt. A szabad gyakorlat (free practice), amely történelmileg az egészségügyi-karantén intézkedések elemeként jött létre, a globalizáció jelenlegi feltételei között a vám eljárások

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

optimalizálásának és a határbiztonság biztosításának eszközévé alakult át, ami szükségessé teszi tudományos értelmezését a nemzetközi és nemzeti jogi normák kontextusában. A kutatás célja a szabad gyakorlat evolúciójának átfogó elemzése és alkalmazása, valamint korszerű tendenciáinak feltárása, figyelembe véve annak előnyeit és hátrányait. A kutatás módszertani alapját a történeti-jogi elemzés (a szabad gyakorlat intézményi evolúciójának feltárására), az összehasonlító jogi módszer (a nemzetközi és nemzeti jogszabályok összevetésére a szabályozás terén), a rendszerszemléletű megközelítés (az egészségügyi-járványügyi, vám-logisztikai és biztonsági aspektusok átfogó elemzésére), valamint a dokumentumelemzés és az általánosítás módszereinek kombinációja képezi, amelyek célja a következtetések és gyakorlati ajánlások megfogalmazása. Az elvégzett kutatás eredményeként megállapítást nyert, hogy a szabad gyakorlat a középkori karanténintézkedésektől a vám- és egészségügyi-járványügyi szabályozás modern, komplex eszközévé fejlődött, amely a nemzetközi jogban a betegségek terjedésének megelőzésére, míg Ukrajna nemzeti kontextusában a vám-logisztikai eljárások egyszerűsítésére és a kikötői infrastruktúra hatékonyságának növelésére összpontosít. Meghatározásra került, hogy alkalmazásának jelenlegi tendenciáit a folyamatok digitalizációja, a nemzetközi szabványokkal való integráció, az előzetes tájékoztatás szerepének növekedése és a kockázatkezelési rendszerek használata jellemzi. A kutatás gyakorlati jelentősége abban áll, hogy a feltárt előnyök és hátrányok alapot adhatnak a szabad gyakorlat mechanizmusának tökéletesítésére irányuló ajánlások megfogalmazásához, mint eszközhöz, amely növeli a tengeri és folyami kikötők versenyképességét, csökkenti a vámhatóságok adminisztratív terheit, és biztosítja a megfelelő szintű vám- és határbiztonságot a globalizáció körülményei között.

Kulcsszavak: szabad gyakorlat, karantén, vámbiztonság, vámjog, vámszabályozás, hajó.

Abstract. Free pratique, which historically emerged as an element of sanitary and quarantine measures, has in modern conditions of globalization transformed into a tool for optimizing customs procedures and ensuring border security. This evolution necessitates a scientific understanding in the context of international and national legal norms. The purpose of the study is to provide a comprehensive analysis of the evolution of free pratique and to identify modern trends in its application, taking into account its advantages and disadvantages. The methodological basis of the study combines historical and legal analysis to clarify the evolution of the institution of free pratique, a comparative legal method to compare international and national legislation on the regulation of free practice, a systematic approach to comprehensively consider its sanitary and epidemiological, customs and logistics and security aspects, as well as methods of documentary analysis and generalization to formulate conclusions and practical recommendations. The study reveals that free pratique has evolved from medieval quarantine measures into a modern comprehensive instrument of customs and sanitary-epidemiological regulation. In international law, it focuses primarily on preventing the spread of infectious diseases, whereas in the national context of Ukraine it is aimed at simplifying customs and logistics procedures and increasing the efficiency of port infrastructure. It was determined that modern trends in its application are characterized by the digitalization of processes, integration with international standards, the increasing importance of advance information, and the use of risk management systems. The practical significance of the study lies in the fact that the identified advantages and disadvantages may serve as the basis for developing recommendations to improve the free pratique mechanism as a tool for enhancing the competitiveness of sea and river ports, reducing the administrative burden on customs authorities, and ensuring the appropriate level of customs and border security in the context of globalization.

Keywords: free pratique, quarantine, customs security, customs law, customs regulation, ship.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації світової економіки, інтенсифікації міжнародної торгівлі та посилення транскордонної мобільності особливого значення набувають інструменти, що забезпечують ефективність та безпеку митних процедур. Одним із таких інструментів є вільна практика, яка

історично виникла як механізм балансування між потребами у захисті громадського здоров'я та необхідністю підтримання безперервності торговельно-транспортних потоків. Протягом століть цей інструмент трансформувався: від запровадження тривалих карантинних обмежень у середньовічних портах до сучасних цифрових процедур попереднього інформування та електронного документообігу.

Дослідження еволюції та сучасних тенденцій застосування вільної практики є важливим як у науковому, так і в прикладному вимірі. Воно дозволяє не лише осмислити трансформацію цього інструменту у глобальному та національному вимірах, а й визначити його переваги та недоліки в контексті покращення вільної практики як засобу підвищення конкурентоспроможності портів та забезпечення належного рівня митної й прикордонної безпеки. Особливої актуальності набуває вивчення впливу військових дій на практичне застосування вільної практики в Україні, оскільки демонструє, як зовнішні загрози та зміни безпекового середовища модифікують процедури допуску суден, впливають на ефективність портової логістики та визначають перспективи розвитку морської й річкової торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика вільної практики поєднує ґрунтовні міжнародно-правові та прикладні дослідження іноземних авторів із практико-орієнтованими працями вітчизняних науковців. Іноземні вчені фокусувалися переважно на міжнародно-правовому та епідеміологічному аспектах вільної практики в умовах сучасних загроз (як-от пандемії COVID-19), а також на її ролі в договірно-правових відносинах (чартерні контракти). Так, М. Білту описував, що вільна практика історично розглядалася як формальність, проте пандемія COVID-19 виявила ситуації, коли отримання вільної практики стало фактичним прохідним бар'єром із серйозними наслідками в період нормованого часу стоянки суден [1]. Ж. Ху та В. Лі розглядали глобальне управління здоров'ям у сфері круїзного туризму та виявили, що COVID-19 підкреслив прогалини в міждержавній координації й необхідність інтегрованих механізмів моніторингу й реагування для запобігання порушенням морської мобільності та захисту громадського здоров'я, зокрема шляхом використання вільної практики [2]. Дж. Окерман та Б. фон Тігерстром аргументували, що існуючий міжнародно-правовий комплекс митних правил, у т. ч. щодо застосування вільної практики, є фрагментованим і недостатньо забезпеченим механізмами виконання, і що пандемія продемонструвала його неготовність ефективно регулювати обмеження морського руху [3]. Д. Рейд проводив огляд історичної еволюції вільної практики від середньовічних карантинних правил до сучасних процедур, що підкреслює як символічне, так і практичне значення дозволу на вхід у порт у контексті пандемій [4]. Д. Сахні та Б. Маджумдер обґрунтовували, що хоча судова практика часто трактує вільну практику як формальність, конкретний законодавчий акт може перетворити її на умову-попередню формальність, і тому рекомендують враховувати принципи юридичної незначності та комерційної доцільності при інтерпретації відповідних

положень законодавства [5]. Українські дослідники зазвичай зосереджувалися на практично-інституційному та нормативно-правовому огляді застосування вільної практики вітчизняними органами, проблемах агентського обслуговування суден та інституційних недоліках портової системи. Так, Т. Аверочкина окреслювала нормативно-правові межі поняття «вільна практика» в портовому контексті України, підкреслюючи неоднозначність його тлумачення в національному законодавстві та потребу у уніфікації термінології й процедур [6]. Л. Валуєва та А. Ковбан висвітлювали правові механізми митного регулювання морського транспорту й наголошували на необхідності вдосконалення процесуальних норм для забезпечення ефективності митного контролю [7]. О. Дрожин та Ю. Коскіна моделювали процес агентського обслуговування суден, виокремлюючи роль митних формальностей у логістиці портових операцій і пропонуючи алгоритми підвищення оперативності обслуговування [8]. В. Серафимов і В. Руденко аналізували проблеми арешту іноземних суден у портах України, а також портові правила та правовий режим щодо суден [9]. Г. Погрішук, В. Руденко та Н. Головай систематизували митні правила і формальності, надаючи практично орієнтовані роз'яснення щодо процедур, що стосуються вільної практики [10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність певного масиву наукових досліджень, присвячених питанню вільної практики, як у міжнародному, так і у національному вимірі, варто констатувати, що ця проблематика залишається недостатньо опрацьованою з теоретичної точки зору. У більшості сучасних праць увага зосереджена переважно на прикладних аспектах – організації агентського обслуговування, нормативному закріпленні окремих процедур чи аналізі кризових ситуацій, зокрема під час пандемії COVID-19. Водночас глибинне концептуальне осмислення сутності вільної практики як особливого інструменту, що знаходиться на перетині санітарних, митних та морських правовідносин, наразі не отримало належного розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в комплексному вивченні еволюції вільної практики у митній справі, зокрема виявленні її історичних витоків та сучасних тенденцій у світовій і національній практиці, а також у дослідженні впливу військових дій на практичне застосування вільної практики в Україні, що дозволяє глибше осмислити її трансформацію та актуальні виклики.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах глобалізації та інтенсивного розвитку міжнародної торгівлі особливого значення набувають інструменти, спрямовані на забезпечення ефективності митного контролю та водночас на спрощення процедур для учасників зовнішньоекономічної діяльності. Одним із таких інструментів у морських перевезеннях виступає вільна практика, що історично сформувалася як санітарно-карантинна процедура та поступово трансформувалася у важливий елемент митного регулювання.

У міжнародному праві базовим документом, що закріплює поняття вільної практики, є Міжнародні медико-санітарні правила (далі – ММСП) (2005), ухвалені Всесвітньою організацією охорони здоров'я (далі – ВООЗ). Відповідно до Статуту ВООЗ, зазначені правила є юридично обов'язковими для 196 країн-учасниць, включно з Україною. У Міжнародних медико-санітарних правилах (2005) вільна практика трактується як «дозвіл для судна увійти в порт, почати посадку або висадку, розвантаження чи завантаження вантажів або запасів» [11]. Це визначення фокусується на забезпеченні безпечного доступу до портової інфраструктури з урахуванням міжнародних вимог санітарного контролю та запобігання поширенню хвороб. Відтак у міжнародному вимірі вільна практика передусім розглядається крізь призму охорони здоров'я та мінімізації глобальних біологічних ризиків.

У національному законодавстві України вільна практика зазнавала еволюційних змін. У попередніх редакціях Правил санітарної охорони території України вільна практика визначалася ширше, охоплюючи різні види транспорту – судна, літаки, наземні транспортні засоби. У такому формулюванні вона означала право транспортного засобу після прибуття здійснити посадку або висадку пасажирів, завантаження чи розвантаження вантажів і запасів [12]. Це трактування мало комплексний характер і узгоджувалося із санітарними аспектами прикордонного контролю. Проте у редакції 2025 р. дане поняття вилучено, що можна розглядати як наслідок адаптації українського законодавства до сучасних міжнародних стандартів, де спостерігається тенденція до інтеграції санітарних і митних процедур у ширші технологічні схеми пропуску через державний кордон.

Нині чинне нормативне закріплення вільної практики в Україні міститься у Типовій технологічній схемі пропуску через державний кордон осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними [13]. Тут вільна практика визначається як «заходження судна закордонного плавання в порт та початок вантажних операцій без участі на борту судна державних органів, уповноважених здійснювати відповідний вид контролю, за рішенням, прийнятим такими органами на підставі отриманих до прибуття судна відомостей». Це визначення підкреслює митно-логістичний вимір інституту вільної практики, з акцентом на спрощенні процедур та оптимізації діяльності контролюючих органів. На відміну від ММСП, українське формулювання наголошує не стільки на санітарному контролі, скільки на функціональній взаємодії митних, прикордонних та інших контрольних служб.

Можна констатувати, що інтернаціональне та вітчизняне законодавство пропонують два комплементарні підходи до визначення вільної практики: міжнародний – як гарантію безпечного доступу до портів у контексті запобігання поширенню захворювань; національний – як інструмент спрощення митних процедур і підвищення ефективності логістичних процесів у портах.

На основі аналізу зазначених підходів ми вважаємо, що вільну практику доцільно розглядати як комплексний дозвіл, що надається уповноваженими державними органами судну закордонного плавання на здійснення вантажних і пасажирських операцій у порту без додаткового перебування контролюючих служб на борту, який ґрунтується на попередньо отриманій інформації про стан судна, вантажів та екіпажу, та водночас виконує функції забезпечення санітарної безпеки, митного контролю та логістичної ефективності.

Зауважимо, що вільна практика має давнє історичне підґрунтя, тісно пов'язане з розвитком карантинних заходів у морській сфері. Однією з перших форм його прояву була практика обов'язкової ізоляції суден, що прибували з портів, уражених інфекційними хворобами. Так, у XIV столітті у Венеції застосовувалася сувора система карантину: кораблі, що прибували з потенційно небезпечних регіонів, зобов'язані були перебувати на якірних стоянках протягом сорока днів, перш ніж отримати дозвіл на захід у порт. Саме ця практика, яка отримала назву *quarantena* (від італійського «*quaranta giorni*» – сорок днів), стала основою формування поняття вільної практики як дозвільного механізму у сфері морських перевезень [4].

Протягом наступних століть вільна практика еволюціонувала разом із розвитком міжнародної торгівлі, медицини та права. Первісно вона була зосереджена виключно на санітарно-епідеміологічних ризиках, однак із часом її застосування набуло більш комплексного характеру. Ключовим інструментом ідентифікації статусу судна стало використання спеціальних сигналів. Зокрема, підняття на щоглі жовтого прапора «Q» стало універсальним міжнародним знаком, що означав заяву судновласника або капітана про відсутність хвороб серед екіпажу та пасажирів [1]. Це символізувало готовність судна отримати вільну практику – офіційний дозвіл на вхід до порту та початок вантажно-пасажирських операцій без додаткових карантинних обмежень.

Ще у XIX – на початку XX століття держави почали усвідомлювати необхідність уніфікації підходів до контролю за інфекційними захворюваннями у морській сфері. Це було пов'язано з активізацією міжнародної торгівлі та швидкістю поширення епідемій. На міжнародних санітарних конференціях, що проводилися з 1851 р., сформувалася концепція санітарних сертифікатів і процедур, які дозволяли суднам після перевірки отримувати дозвіл на вхід у порт без додаткового карантину. Цей дозвіл і став основою для поняття вільної практики [3, с.201].

Перша редакція ММСП у 1951 р. була створена на базі попередніх міжнародних санітарних конвенцій. У ній передбачалося, що судна, які не становлять загрози для здоров'я, можуть отримати «*free pratique*» (дозвіл на вільне сполучення з портом). Метою було скорочення необґрунтованих затримок та сприяння міжнародній торгівлі при збереженні високого рівня санітарного контролю [14]. У другій редакції 1969 р. ММСП чітко визначалося, що вільна практика може бути надана на підставі: подання судової декларації про стан здоров'я; відсутності ознак епідемічної небезпеки; відповідності судна

міжнародним санітарним вимогам [15]. Третя редакція ММСП 2005 р., ухвалена після спалахів атипової пневмонії (SARS) та інших глобальних епідемій, змінила підхід. Вона перейшла від вузького переліку захворювань до універсального механізму реагування на надзвичайні ситуації у сфері охорони здоров'я, що мають міжнародне значення [11].

Нинішня практика підтверджує, що вільна практика зберігає свою актуальність у контексті боротьби з новими глобальними викликами. Пандемія COVID-19 наочно продемонструвала, що історичні механізми карантину не втратили значення. Світові уряди знову були змушені впроваджувати локдауни, обмеження пересування та соціальне дистанціювання, що певною мірою є модернізованим відображенням давньої практики ізоляції суден. У морській галузі при цьому залишився чинним принцип заяви про стан здоров'я екіпажу та пасажирів при вході до порту, що є безпосередньою умовою надання судну вільної практики.

Отже, еволюція вільної практики демонструє поступовий перехід від локальної практики боротьби з епідеміями у середньовічних містах до універсального міжнародного правового інструменту, що регулює глобальні транспортні процеси. Його сучасна форма поєднує санітарно-епідеміологічний, митно-логістичний та безпековий аспекти, забезпечуючи водночас захист суспільного здоров'я та ефективність міжнародної торгівлі.

Сучасні тенденції застосування вільної практики в Україні характеризуються поєднанням міжнародних стандартів та внутрішніх процедур митного і прикордонного контролю, що спрямовані на прискорення обробки суден та підвищення ефективності функціонування портів. Правове підґрунтя такого режиму сформоване Конвенцією про полегшення міжнародного морського судноплавства 1965 р. [16], а також національними нормативно-правовими актами, зокрема Типовою технологічною схемою пропуску через державний кордон осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними [13] та Порядком виконання митних формальностей на морському та річковому транспорті [17]. Це забезпечує узгодженість української практики з міжнародними вимогами та сприяє інтеграції у світову транспортно-логістичну систему.

Ключовою тенденцією вільної практики в Україні є цифровізація процедур, що відображається у можливості подання Заявки про вільну практику та супровідних документів в електронному вигляді через інформаційно-телекомунікаційні системи (далі – ІСПС) із застосуванням електронного цифрового підпису. Такий підхід відповідає світовим трендам спрощення формальностей у сфері міжнародних перевезень та знижує часові витрати на обробку суден. Крім того, зростає роль попереднього інформування, адже подання заявки має здійснюватися не пізніше ніж за добу до прибуття судна. Це дозволяє митним органам заздалегідь здійснювати аналіз ризиків та визначати доцільність застосування спрощених процедур.

Іншою важливою тенденцією є зростання вимог до прозорості та достовірності даних, що надаються морськими агентами. Обов'язкове подання інформації про мету заходу судна, дані про судновласника, екіпаж, пасажирів, агентську організацію та осіб, які виконуватимуть роботи на борту, спрямоване на мінімізацію зловживань та підвищення рівня безпеки. Таким чином, сучасна модель вільної практики поєднує елементи дерегуляції та контрольних механізмів, які базуються на системі управління ризиками.

Водночас, у вільній практиці в Україні існують і певні обмеження. Вільна практика не застосовується у випадках порушення строків подання заявок, ненадання необхідних документів, ухвалення рішень іншими контролюючими органами чи виявлення ризиків контрабанди або порушень митних правил [17]. Це свідчить про баланс між спрощенням процедур і забезпеченням належного рівня контролю за переміщенням товарів та осіб.

Загалом сучасні тенденції застосування вільної практики в Україні характеризуються цифровізацією процесів, впровадженням системи управління ризиками, узгодженням з міжнародними стандартами та підвищенням ролі попереднього інформування. Зазначене відповідає глобальним підходам до оптимізації митних і прикордонних процедур та створює умови для підвищення конкурентоспроможності морських портів у міжнародній транспортній мережі.

Використання вільної практики у митній справі є важливим інструментом спрощення міжнародних торговельних і транспортних процедур, водночас вона має як значні переваги, так і певні ризики та обмеження (табл. 1).

Таблиця 1

Переваги та недоліки застосування вільної практики у митній справі

Переваги	Недоліки
Прискорення обробки суден у портах, зменшення часу простою	Ризик подання недостовірної чи неповної інформації агентами
Зниження адміністративного навантаження на митні органи	Можливість зловживань у сфері контролю за товарами та особами
Оптимізація роботи за рахунок управління ризиками	Залежність від технічної оснащеності ІСПС та електронного документообігу
Узгодженість із міжнародними стандартами та конвенціями	Високі вимоги до якості комунікації між контролюючими органами
Підвищення привабливості українських портів для міжнародних перевізників	Ймовірність пропуску ризикових суден/вантажів при недосконалій системі управління ризиками
Сприяння інтеграції країни у глобальні логістичні ланцюги	Потреба постійного удосконалення нормативно-правової та технологічної бази

** Сформовано автором за джерелами [1; 4; 6; 10]*

Щодо переваг, то насамперед, вільна практика сприяє прискоренню процесів обробки суден у портах. Подання попередньої заявки та необхідних документів у електронному вигляді дозволяє суттєво зменшити час простою судна, що позитивно впливає на ефективність портової інфраструктури та знижує витрати перевізників. Цифровізація процедур у поєднанні з

використанням електронного цифрового підпису відповідає сучасним міжнародним тенденціям і забезпечує більш прозорий та контрольований документообіг.

Ще однією суттєвою перевагою вільної практики є зниження адміністративного навантаження на митні органи, адже попереднє інформування та інтеграція в міжнародні інформаційні системи дозволяють зосередити контрольні ресурси на суднах та товарах із підвищеним рівнем ризику. Це, своєю чергою, посилює ефективність управління ризиками та забезпечує належний рівень безпеки при одночасному сприянні законній торгівлі.

Вільна практика також підвищує привабливість вітчизняних портів для міжнародних перевізників, адже зменшення формальностей та прискорення процедур створюють конкурентні умови в глобальній транспортній системі. У довгостроковій перспективі це може сприяти збільшенню обсягів перевалки вантажів, розширенню транзитних можливостей країни та інтеграції у міжнародні логістичні ланцюги.

Разом із тим, застосування вільної практики супроводжується низкою недоліків. Найбільш очевидним є ризик зловживань з боку перевізників або агентських організацій, які можуть подавати недостовірну чи неповну інформацію. Це створює потенційні загрози для митної та прикордонної безпеки, зокрема у сфері протидії контрабанді, нелегальній міграції чи незаконному переміщенню товарів.

Додатковим недоліком вільної практики є залежність ефективності функціонування вільної практики від технічної оснащеності інформаційних систем та рівня підготовки персоналу. Недостатня цифрова інфраструктура, збої в електронному документообігу або низька якість комунікації між різними контролюючими органами можуть нівелювати переваги цього інституту.

Крім того, запровадження вільної практики потребує постійного удосконалення системи управління ризиками. У випадку її недосконалості зростає ймовірність того, що судна чи вантажі з високим рівнем загрози можуть бути пропущені без належного контролю, що створює економічні та безпекові ризики для держави.

Таким чином, вільна практика поєднує значні переваги у вигляді прискорення митних процедур, підвищення конкурентоспроможності портів та оптимізації роботи контролюючих органів із певними недоліками, пов'язаними з потенційними зловживаннями, технічними обмеженнями та ризиками для національної безпеки.

Варто зауважити, що військові дії створили комплекс взаємовплетених технічних, організаційних і правових перешкод, які істотно модифікували практику надання вільної практики у портах України. По-перше, фізичні загрози (повітряні удари по портовій інфраструктурі, обстріли з моря, міни) призвели до часткових або повних тимчасових закриттів терміналів і навігаційних зон, що автоматично унеможливило оперативне й формалізоване надання дозволів на входження і виконання портових операцій. Така ситуація змусила портові й митні

органи вводити додаткові перевірки та обмеження, які фактично посилювали роль процедур надання практики як фільтра безпеки, а не лише як формальності. По-друге, військові операції та пов'язані з ними ризики спричинили істотне підвищення операційних витрат (страхування, додаткові безпекові заходи, обхідні маршрути) і створили юридичну невизначеність у відносинах між судновласниками, фрахтівниками й портовими адміністраціями щодо початку нормованого часу стоянки та настання обов'язків за чартерними договорами. У практиці це зумовило часті звернення до положень про форс-мажор, перерахунок збитків і перегляд підходів арбітражу до незначних технічних невідповідностей у сертифікатах. По-третє, міжнародні правила і рекомендації (зокрема документи ВООЗ) формально забороняють відмовляти в наданні вільної практики лише на підставі побоювань, але у воєнних умовах держави й порти фактично застосовують позапросторові обмеження (зони безпеки, інспекції під прикриттям), що породжує розбіжності між формальною юридичною позицією й реальними операційними практиками. Це створило подвійний режим: формальне збереження інституту проти його де-факто обмеженого застосування в конкретних портах через міркування безпеки.

На наш погляд, у коротко- та середньостроковій перспективі застосування вільної практики залишатиметься подвійним: формально – збереження міжнародних стандартів (вимога не відмовляти без підстав), фактично – більша кількість винятків і додаткових процедур у портах під впливом безпекових міркувань. Також варто очікувати подальшого нарощення ролі західних регіональних річкових і морських коридорів, що змінить розподіл навантаження між портовими системами та зумовить перегляд порядку надання вільної практики у цих портах відповідно до нових логістичних потоків.

У довгостроковій перспективі за умови стабілізації безпеки та масштабної реконструкції портової інфраструктури вільна практика може повернутися до стандартного технічного й санітарно-формального застосування; проте правові системи й договори (чартерні форми, положення ВООЗ) потребуватимуть уточнення щодо процедур на випадок повторних регіональних конфліктів чи воєн. Також може мати місце потенційне структурне переформатування: інвестиції в дистанційні/цифрові механізми митного оформлення, що можуть зробити процедуру більш стійкою до тимчасових шоків.

Ми вважаємо, що перспективами вдосконалення вільної практики у митній справі в Україні мають стати:

1. Уніфікація процедур на національному рівні з розмежуванням повноважень портової адміністрації, митниці та правоохоронних органів у питаннях надання вільної практики задля уникнення подвійного блокування суден.

2. Запровадження тимчасових «коридорних» стандартів (чіткі критерії безпеки й санітарії для коридорів експорту), які дозволять прискорити оформлення і знизити ризик зловживань при відсутності повної операційної безпеки.

3. Інтеграція цифрових рішень (електронне подання документів, дистанційні інспекції за допомогою сертифікованих третіх сторін) для скорочення часу формального оформлення без шкоди для безпеки.

4. Перегляд чартерних стандартів і страхових умов (включно з більш чіткою регламентацією вільної практики як митної формальності) з урахуванням судової практики й прецедентів, що виникли під час війни.

Отже, військові дії останніх років істотно ускладнили практичне застосування вільної практики в Україні, що проявилось у посиленні контролю з боку митних та прикордонних органів, подовженні строків проходження формальностей і зростанні витрат учасників зовнішньоекономічної діяльності. Обмеження безпосередньо вплинули на ефективність функціонування портів, знизивши їх конкурентоспроможність у міжнародній логістичній системі. Водночас у перспективі відновлення миру та відбудови транспортної інфраструктури відкриваються можливості для модернізації процедур, у тому числі вільної практики, відповідно до європейських стандартів, що сприятиме відновленню та розвитку морської й річкової торгівлі, а також інтеграції України у глобальні транспортно-логістичні ланцюги.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження свідчить, що вільна практика є важливим засобом у сфері міжнародного морського транспорту та митної справи. Історично сформована як санітарно-карантинна процедура, вона пройшла еволюційний шлях від суворих карантинних обмежень у портах середньовічної Венеції до сучасного міжнародно-правового інструменту, що регулює вантажно-пасажирські операції в умовах глобальної торгівлі та транспортної мобільності.

У сучасному міжнародному контексті вільна практика виконує функцію гарантування безпечного доступу суден до портової інфраструктури, запобігаючи поширенню захворювань серед екіпажу та пасажирів, тоді як у національному вимірі України цей інститут набуває переважно митно-логістичного значення, сприяючи оптимізації процедур проходження портових контролів, підвищенню ефективності роботи митних органів і конкурентоспроможності українських портів.

Серед сучасних трендів вільної практики варто виокремити цифровізацію вільної практики, впровадження електронного документообігу та систем управління ризиками, що дозволяє поєднувати спрощення адміністративних процедур із високим рівнем контролю за переміщенням вантажів і осіб. Водночас існують певні обмеження, пов'язані з ризиком зловживань, технічними обмеженнями та потребою постійного удосконалення нормативно-правової та технологічної бази, що потребує подальших наукових розвідок.

Військові дії радикально змінили операційну реальність застосування вільної практики в Україні: процедура, яка до 2022 р. часто сприймалася як формальність, у період воєнного стану набула ознак операційного важелю безпеки й ризик-менеджменту. Відтак майбутній розвиток морської й річкової торгівлі вимагатиме поєднання технічної реконструкції інфраструктури,

правового уточнення статусу вільної практики у договорах і впровадження цифрових процедур, аби балансувати між необхідністю забезпечувати безпеку та потребою зберегти зовнішньоторговельні потоки.

Список використаних джерел

1. Biltoo M. Free pratique – more than a formality? URL: <https://www.kennedyslaw.com/en/thought-leadership/article/free-pratique-more-than-a-formality/> (дата звернення: 12.09.2025).
2. Hu Zh., Li W. Global Health Governance on Cruise Tourism: A Lesson Learned From COVID-19. *Frontiers in Marine Science*. 2022. Vol. 9. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/marine-science/articles/10.3389/fmars.2022.818140/full> (дата звернення: 12.09.2025).
3. Okerman J., Von Tigerstrom B. Any Port in a Pandemic: International Law and Restrictions on Maritime Traffic during the COVID-19 Pandemic. *Canadian Yearbook of International Law/Annuaire canadien de droit international*. 2021. Vol. 58. P. 194-224.
4. Reid D. Pratique – Why Is It Free? URL: <https://marereport.namma.org/index.php/2023/11/21/pratique-why-is-it-free/> (дата звернення: 12.09.2025).
5. Sahni D., Majumder B. Free Pratique in BPVOY4 Charterparties – Whether a Formality or Condition Precedent? URL: <https://cmlnluo.law.blog/2020/03/29/free-pratique-in-bpvoy4-charterparties-whether-a-formality-or-condition-precedent/> (дата звернення: 12.09.2025).
6. Аверочкіна Т. В. Щодо визначення поняття «вільна практика» для суден в морських портах України. *LEX PORTUS*. 2017. №1 (3). С. 189-199.
7. Валуєва Л. В., Ковбан А. В. Правове регулювання митних процедур на морському транспорті. *Право і суспільство*. 2015. №4. Ч. 3. С. 139-144.
8. Дрожжин О. Л., Коскіна Ю. О. Моделювання процесу агентського обслуговування морських суден. *Наукоємні технології*. 2024. №1 (61). С. 76-84.
9. Serafimov V. V., Rudenko V. G. Unlawful arrest of a ship under foreign flag in Ukraine (Article is dedicated to Professor Dodin E. V.). *LEX PORTUS*. 2018. № 6. P. 21-35.
10. Погрішук Г. Б., Руденко В. В., Головай Н. М. Митні правила та формальності : навч. посіб. Тернопіль : ЗУНУ, 2024. 313 с.
11. International Health Regulations (2005). Third edition. Geneva : World Health Organization, 2006. 74 p.
12. Правила санітарної охорони території України : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2011 №893. Дата оновлення: 17.06.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2011-%D0%BF/ed20210617#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
13. Типова технологічна схема пропуску через державний кордон осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 №451. Дата оновлення: 13.03.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/451-2012-%D0%BF#n15> (дата звернення: 12.09.2025).
14. International Health Regulations (1951). First edition. Geneva : World Health Organization, 1952. 79 p.
15. International Health Regulations (1969). Second edition. Geneva : World Health Organization, 1983. 79 p.
16. Конвенція про полегшення міжнародного морського судноплавства 1965 р. URL: https://zakononline.ua/documents/show/140398__529106 (дата звернення: 12.09.2025).
17. Порядок виконання митних формальностей на морському та річковому транспорті : затв. Наказом Міністерства фінансів України від 10.03.2015 р. №308. Дата оновлення: 27.08.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0486-15#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

References

1. Biltoo, M. (2022). Free pratique – more than a formality? <https://www.kennedyslaw.com/en/thought-leadership/article/free-pratique-more-than-a-formality/>
2. Hu, Zh., & Li, W. (2022). Global Health Governance on Cruise Tourism: A Lesson Learned From COVID-19. *Frontiers in Marine Science*, 9. <https://www.frontiersin.org/journals/marine-science/articles/10.3389/fmars.2022.818140/full>
3. Okerman, J., & Von Tigerstrom, B. (2021). Any Port in a Pandemic: International Law and Restrictions on Maritime Traffic during the COVID-19 Pandemic. *Canadian Yearbook of International Law/Annuaire canadien de droit international*, 58, 194-224.
4. Reid, D. (2023). Pratique – Why Is It Free? <https://marereport.namma.org/index.php/2023/11/21/pratique-why-is-it-free/>
5. Sahni D., & Majumder B. (2020). Free Pratique in BPVOY4 Charterparties – Whether a Formality or Condition Precedent? <https://cmlnluo.law.blog/2020/03/29/free-pratique-in-bpvoy4-charterparties-whether-a-formality-or-condition-precedent/>
6. Averochkina, T. V. (2017). About a Determination of the Concept «Free Practice» for Sea Vessels in Seaports of Ukraine. *LEX PORTUS*, 1(3), 189-199. [in Ukrainian]
7. Valuieva, L. V., & Kovban, A. V. (2015). Legal regulation of customs procedures in maritime transport. *Law and society*, 4(3), 139-144. [in Ukrainian].
8. Drozhzhyn, O. L., & Koskina, Yu. O. (2024). Simulation of sea ships agency service process. *Science-intensive technologies*, 1(61), 76-84. [in Ukrainian].
9. Serafimov, V. V., & Rudenko, V. G. (2018). Unlawful arrest of a ship under foreign flag in Ukraine (Article is dedicated to Professor Dodin E. V.). *LEX PORTUS*, 6, 21-35.
10. Pohrishchuk, H. B., Rudenko, V. V., & Holovai, N. M. (2024). *Customs rules and formalities*. Ternopil : WUNU. [in Ukrainian].
11. World Health Organization. (2006). International Health Regulations (2005). 3rd edition. Geneva : World Health Organization.
12. Rules of sanitary protection of the territory of Ukraine. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 893 (2011). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2011-%D0%BF/ed20210617#Text> [in Ukrainian].
13. Typical technological scheme for the passage across the state border of persons, road, water, rail and air transport vehicles of carriers and goods transported by them. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 451 (2012). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/451-2012-%D0%BF#n15> [in Ukrainian].
14. World Health Organization. (1952). International Health Regulations (1951). 1st edition. Geneva : World Health Organization.
15. World Health Organization. (1983). International Health Regulations (1969). 2nd edition. Geneva : World Health Organization.
16. Convention on Facilitation of International Maritime Traffic (1965). <https://ips.ligazakon.net/document/MU65K04U> [in Ukrainian].
17. Procedure for completing customs formalities for sea and river transport. Order of the Ministry of Finance of Ukraine No. 308 (2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0486-15#Text> [in Ukrainian].

Отримано: 12.09.2025
Прийнято до друку: 28.10.2025
Опубліковано: 17.12.2025

Beérkezett: 2025.09.12
Elfogadva: 2025.10.28
Megjelent: 2025.09.30

Received: 12.09.2025
Accepted: 28.10.2025
Published: 30.09.2025